

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ОРНАМЕНТУ
(Науковий доробок Г.Г.Павлуцького очима М.О.Макаренка)

Серед плеяди мистецтвознавців початку ХХ ст. ім'я Миколи Омеляновича Макаренка стоїть дещо відокремлено. Плідна наукова діяльність вченого на ниві мистецтвознавчих досліджень зробила його одним з найвідоміших фахівців у цій галузі. Цьому посприяли і довгі роки роботи в Ермітажі, і численні дослідження пам'яток матеріальної культури різних епох, причому більшість з них була вперше введена до наукового обігу, і прокладання тернистого шляху у створенні нових напрямків мистецьких досліджень, зокрема вивчення дерев'яних виробів малої форми, і захоплюючі публікації матеріалів, що вражають не лише фактажем, а й формою викладу, барвистою літературною мовою, численними аналогіями і порівняннями, і активна участь у роботі пам'яткоохоронних комісій і комітетів, і рецензії на твори інших науковців. І це далеко не повний перелік діяльності М.О.Макаренка у цій царині.

Тож, не дивно, що у 1926 р. Археологічний комітет ВУАН саме М.О.Макаренку доручив підготувати до друку монографію відомого мистецтвознавця Г.Г.Павлуцького *“Історія українського орнаменту”* та написати до неї передмову і коментарі. Це була остання робота *“закоханої в мистецтво”* людини, яка *“добре розумілася на пам'ятках мистецтва минулого, вміла виділити пам'ятку з характерними особливостями і примістити її в низці відповідних еволюцій”* [1, с.4], - так влучно висловився М.О.Макаренко про автора, якого знав особисто і глибоко поважав. У 1924 р. *“у голодні часи, в холодній хаті”* Г.Г.Павлуцький помер від запалення легенів, так і не побачивши опублікованою своєю останню роботу.

Оскільки монографія знаходилася у друкарні, куди її віддав автор, але не встиг прослідкувати за підготовкою до друку, а після його смерті з різних причин це так і не було зроблено, вважалося, що робота фактично закінчена, необхідно було лише дещо відредагувати і прискорити видання. Та насправді виявилася зовсім інша картина.

Г.Г.Павлуцький встиг побачити на власні очі надрукованою лише першу сторінку першого розділу монографії, друга була у

виправленій автором коректурі, решта сторінок роботи, що складалася з 5 розділів, була викладена у гранках. Причому п'ятий розділ так і не було закінчено - він мав вигляд рукописних начерків на невеличких бланках протоколів курсових іспитів. Останнє легко пояснити - через брак коштів і дефіцит паперу доводилося писати на чому прийдеться, інколи навіть на уривках, чому безліч прикладів. На останній сторінці рукопису значилося: "концовка".

Та, опрацюючи текст, М.О.Макаренко сподівався знайти якісь доповнення, чернетки в архіві Г.Г.Павлуцького, що зберігався у його вдови. Справа у тім, що у тексті були виявлені суттєві прогалини, як то: вказівка на посилання (номер, дужки, автор статті або фрагмент назви роботи) без повних вихідних даних; вставка у тексті нумерації малюнка або таблиці за їхньої відсутності і навпаки - наявність без прив'язки до тексту і таке інше.

На жаль, ці сподівання виявилися марними. Протягом останніх років найбільш цінні матеріали, фотознімки, таблиці тощо вже знайшли нових власників, які використовували усе це на власний розсуд, не посилаючись на джерело надходження. Та й сам автор свого часу не дуже дбав про упорядкування наукового архіву. М.О.Макаренко констатував: "Ніде й ніколи за все своє життя не доводилося мені бачити цінний матеріал у такому безладді" [1, с.7]. Тож, якщо ці доповнення і були, віднайти їх не вдалося.

М.О.Макаренко вирішив зберегти нумерацію посилань та ілюстративного матеріалу, аби читач міг зрозуміти, де автор намагався посилити аргументацію викладеного; наявні таблиці пронумерував на власний розсуд, виходячи з хронології; за логікою відновив окремі текстові фрагменти, позначивши їх "ламаними" - квадратними дужками. Із сумом редактор констатував: "Важко припустити, щоб опріч тексту, котрий є в автора, не було іншого. Так само важко припустити, щоб автор, зупинившись у тексті допіру на добі відродження, дав би був натомість силу-силенну знімків із пам'яток різби, шитва з доби наступної" [1, с.7].

Попри усі ці недоліки, М.О.Макаренко вважав дослідження Г.Г.Павлуцького надзвичайно важливим, адже "координація природного почуття краси з виробничими формами, з формою щоденно уживаної речі свідчить про моральний розвиток людинності... Кожен стиль одрізняється од будь-якого іншого, загально кажучи, почасти тим, як тії елементи, що складають

ціле, стосуються один до одного, так званім ритмом, а здебільшого сюжетом, системою та мотивами й тим, як обрисовано в ньому мотив орнаментациї, у так званому рисункові... Таким чином орнаментация характеризує і добу і настрій людинності - майстра. Орнаментация - це, так-би мовити, метрика виробу, його пашпорт. Це - тому, що так певно й так правдиво відбиваються в орнаментациї всі характерні особливості народу-творця у кожен окремий період його існування" [1, с.5]. Саме це розгледів і довів автор монографії, який на численних прикладах пояснював як формувався самобутній український орнамент, як він змінювався і під впливами яких чинників набував тепер уже сталих національних рис.

Готуючи видання до друку, М.О.Макаренко не обмежився передмовою і редагуванням. Він вважав за потрібне зробити короткий біографічний нарис про відомого дослідника, позначивши не лише фактори, що вплинули на його наукові уподобання, а й основні напрямки діяльності. Серед таких - малювання, збирання мистецької колекції та наукової бібліотеки, педагогічна практика. Створений ним Кабінет мистецтв при Університеті Св. Володимира (згодом - ІНО), де Г.Г.Павлуцький викладав багато років, "був за наочного свідка того, як еволюціонували художні ідеї та форми у різних народів світу... У цій збірці були й уніки, що заслуговували на почесне місце в цюнайкрайших музеях. Була тут і книгозбірня з дуже рідкими виданнями. Та це зібрав Гр. Гр. виключно своїми силами" [1, с.3-4].

На жаль, після смерті Г.Г.Павлуцького у 1924 р. колекція книжок, художніх і мистецьких творів була розпорощена по експозиціях інших наукових і навчальних закладів. Цьому фактично посприяв один з учнів Г.Г.Павлуцького Ф.Л.Ернст. Він прагнув перевезти колекцію з ІНО до Інституту пластичних мистецтв, де останній займався викладацькою діяльністю. На протигагу цьому М.О.Макаренко обстоював інтереси того навчального закладу, де колекцію було зібрано, перетворивши на Кабінет мистецтв: "Хіба ж студенти ІНО, що готуються навчати робітництво й селянство, не потребують знати художнє виробництво та творчість минулого? Од цих майбутніх навчителів художні й технічні здобутки минулого таким чином сховано. І от, коли вони сами навчатимуть молодь, то, натрапивши на художні пам'ятки, муситимуть мовчати, бо не зможуть пояснити

дітям, що перед ними є” [1, с.4]. Ф.Л.Ернст доклав багато зусиль, аби його позиція щодо колекції Г.Г.Павлуцького знайшла більше прихильників [2]. Але у цей час прокотилася чергова хвиля реорганізацій навчальних закладів. Інститут пластичного мистецтва було об’єднано з Архітектурним інститутом у Художній інститут, ректором якого став І.І.Врона - партійний функціонер, який за часів гетьманату служив у міністерстві віросповідань, згодом став комуністом, входив до колегії прокурорів київського ревтрибуналу, Наркомюсту УСРР [3, с.56]. Саме він у 1925 р. “уважно вивчав” роботу директора Музею мистецтв М.О.Макаренка, визнавши її незадовільною. Як наслідок - вченого звільнили з посади, намагалися виселити разом з родиною із помешкання, відкрили кримінальну справу (згодом виправдали) [4, с.156-157]. А виконуючим обов’язки директора Музею мистецтв став сам І.І.Врона. Тож, під час створення нового навчального закладу виникли певні проблеми, що й призвели до безконтрольності і втрати колекції Г.Г.Павлуцького - вона була розпорошена по різним навчальним закладам і фактично перестала існувати.

Монографія Г.Г.Павлуцького “*Історія українського орнаменту*” з передмовами і коментарями М.О.Макаренка побачила світ у 1927 р. і була вшануванням Археологічним комітетом ВУАН пам’яті “*щирого романтика на ниві дослідів над українським мистецтвом*” [1, с.7].

1. Павлуцький Г. Історія українського орнаменту / З передмовою Миколи Макаренка. - Київ: Друкарня Української Академії Наук, 1927. - 27 с., XII табл.

2. Білоконь С. Музей України: (Збірка П.Потоцького): Дослідження, матеріали. - К., 2006. - 476 с.

3. Білоконь С. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст. - К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. - 355 с.

4. Німенко Н.А. Матеріали до біографії М.О.Макаренка у фонді ВУАК Інституту археології НАН України // Сумська старовина. - 2005. - №№XVI-XVII. - С.149-166.